

TA'LIM VA TARBIYA O'QUV JARAYONINING AJRALMAS QISMI

Sharipov Qosimjon Shoxridinovich

Navoiy viloyati, Navoiy shaxar, Navoiy ko'chasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohatlar yoshlarda tarbiyaviy ishlarni oshirish. Ta'lim tarbiyaning uyg'unligining va uzviyligining ta'minlash masalasi keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, ahloq, hadis, takabburlik.

Аннотация: В этой статье рассматриваются реформы, проводимые сегодня в нашей стране в сфере образования. Широко освещается вопрос обеспечения гармонии и преемственности воспитания.

Annotation: This article examines the reforms currently underway in our country in the field of education. The issue of ensuring harmony and continuity of upbringing is widely covered.

Tarixga nazar solsak, Sharq Uyg'onishi davrida ma'naviy-ma'rifiy sohada asosiy masala inson muammosi edi. Insoniylik, insonni ulug'lash g'oyasi talim-tarbiyaga oid asarlarning asosiy o'zagi sanalgan. Zero, insoniylik g'oyasida yuksak axloqiy xislatlar ifodalangani uchun ham Sharq Uyg'onish davri falsafasi va pedagogikasida ta'limiy-axloqiy yo'nalish muhim ahamiyat kasb etdi. Axloq masalasi faylasuflarning ham, tarixchi-yu shoir hamda adiblarning ham birdek diqqat markazida boldi. Ta'limiy-axloqiy risolalar paydo bo'lib, axloqning ham nazariy, ham amaliy masalalari tahlil etildi. “Qutadg'u bilig”, “Qobusnoma”, “Hibbat ul-haqoyiq”, “Guliston”, “Bo'ston”, “Axloqi Jaloliiy”, “Axloqi Nosiriy”, “Axloqi Muhsiniy”, “Mahbub ul-qulub” kabi Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Ahmad Yugnakiy, Muslihiddin Sa'diy, Nasiriddin Tusiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Jaloliddin Davoniy, Husayn Voiz Koshifiyning ta'limiy-axloqiy asarlari yuqorida ta'kidlaganimiz inson shaxsini ma'naviy-axloqiy shakllantirish muammosini hal etish sohasida yaratilgan sof pedagogik asarlar sifatida muhim ahamiyatga ega. Mazkur ta'limiy-axloqiy asarlarda insonning ma'naviy kamolga etishishi yuksak axloqqa ega bo'lishi, ilm-fanni egallash asosidagina amalga oshishi mumkin, degan g'oya ilgari surildi.

Chunki biz nazarda tutayotgan davrdan boshlab savod o'rgatish “Qur'on” va “Hadis”larni o'rganish va o'zlashtirish asosida olib borilgan. “Qur'on” va “Hadis”lardagi pand-nasihatlar ham olimlar, ham adiblar ijodiga ta'sir etgan. Ularda ilgari surilgan musulmonlikning muhim xislatlari: halollik, saxovat, himmat, mehru oqibat, ehson, sharm-hayo, ilm izlash, muomala qoidalari, axloq mezonlari va boshqalar o'z ifodasini topgan va Sharq adabiyotiga, jumladan, ta'limiy-axloqiy asarlarga ta'sir etgan. Ta'limiy-axloqiy asarlar bevosita Hadislarda ilgari surilgan g'oyalar asosida yaratildi. Hadislar ta'siri Yusuf Xos Hojibning “Qutadg'u bilig” asaridan boshlanib, Kaykovusning “Qobusnoma”, Ahmad Yugnakiyning “Hibbat ul-haqoyiq”, Sa'diyning “Guliston”, Alisher Navoiyning “Mahbub

ul-qulub” va boshqa asarlar negizida ko’rinadi. Ham g’oya, ham mazmun, ham shakl buning dalilidir.

Buyuk mutafakkir Muhammad al-Xorazmiy “Al-jabr val muqobala” nomli asarida pedagoglar faoliyatiga baho berib quyidagilarni yozgan edi: “Ulardan biri o’zidan avvalgililar qilgan ishlarni amalga oshirishda boshqalardan o’zib ketadi va o’zidan avvalgilarning asarlarini sharhlaydi, tabiat sirlarini ochadi, yo’lni yoritadi va uni tushunarliroq qiladi. Yoki bu ayrim kitoblarda nuqsonlar topadigan va sochilib yotganini to’playdigan odam bo’lib, u o’zidan avvalgililar haqida yaxshi fikrda bo’ladi, takabburlik qilmaydi va o’zi qilgan ishdan mag’rurlanmaydi”. Bu bilan olim pedagogning qiyin muammolarni oson qilib tushuntirish, ijodkorlik kabi mahoratlarini qo’llab-quvvatlaydi.

Abu Nasr Farobiy o’zining “Baxt saodatga erishuv” nomli asarida ta’lim-tarbiya berish usulini ikki turga bo’ladi: rag’batlantirish va jazolash (majbur qilish). U mazkur usullarni izohlar ekan, o’qituvchining pedagogik mahoratiga ham to’xtalib o’tadi: “Bolalar ustida turgan odam yesa muallim bo’lib, u tarbiya berishda turli tarbiya usulidan foydalanadi. Mana shundan ma’lum bo’ladiki, hukumat va muallim har ikkovi o’z yo’lida, bolalar yoki xalqqa tarbiya beruvchilar, ustod va muallimlardir, Ulardan biri bolalarga mehribonlik va yaxshi so’zlar bilan tarbiya bersa, ikkinchisi majburiy ravishda tarbiyalaydi” (108-bet). Uningcha, pedagoglik kasbi bilan o’zida 12 tug’ma xislatni mujassamlashtirgan kishilar shug’ullanishi lozim:

1. Barcha organlari mukammal taraqqiy etgan;
2. Barcha masalani tez va to’g’ri tushuna oladigan;
3. Xotirasi kuchli bo’lgan;
4. Zehni o’tkir bo’lgan;
5. Nutqi ravon bo’lgan;
6. Haqiqatparvar bo’lgan;
7. G’urur va vijdonli bo’lgan;
8. Adolatli;
9. Qat’iyatli, qo’rqmas va jasur kishilar.

Shu bilan birga u “Ta’lim-tarbiya ahllari ham o’z bilimlarining darajasiga qarab” bir-birlaridan farq qilishlari, ortiq-kam bo’lishlari, ba’zi birlarida kashf, ixtiro quvvati bo’lmasligi, ba’zilarida esa bu quvvatning kamroq bo’lishini ta’kidlaydi (110-b). Farobiy shogirdga nisbatan o’ta qattiq yoki o’ta yumshoq munosabatda bo’lishning zararli ekanligini ham ta’kidlab o’tadi.

Abu Nasr Farobiy ustoz-murabbiyga shunday talab qo’yadi: “Ustoz o’z shogirdlariga qattiq zulm ham, haddan tashqari ko’ngilchanlik ham qilmasligi lozim. Chunki, ortiqcha zulm shogirdga ustozga nisbatan nafrat uyg’otadi bordiyu ustoz juda yumshoq bo’lsa, shogird uni mensimay qo’yadi va u beradigan bilimdan sovib ham qoladi. U ustozlarga bolalarning fe’l-atvoriga qarab tarbiya jarayonida quyidagi “qattiq” yoki “yumshoq” usullardan foydalanishni maslahat beradi:

1. Tarbiyalanuvchilar o’qish-o’rganishga moyil bo’lsa, ta’lim-tarbiya jarayonida yumshoq usul qo’llaniladi.

2. Tarbiyalanuvchilar o‘zboshimcha, itoatsiz bo‘lsa, qattiq usul (majburlov) qo‘llaniladi.

U o‘qituvchining tarbiya usullarini hukumat (davlat) va shoxlarning xalqni tarbiyalash va boshqarishdagi usullariga o‘xshatadi, ularni qiyoslaydi. Har ikkalasida ham yumshoqlik va majburlov zarurligini uqtiradi

Xususan, Abu Nasr al-Forobiyning o‘z davri uchun katta xizmatlaridan biri shundaki, u kishilarni ilm-ma‘rifatli bo‘lishga, halol mehnat qilishga va kasn-hunar egallashga chaqiradi. Insonni “Ojiz banda”, “Hech narsaga qodir bo‘lmagan mavjudod” kabi yerga uruvchi diniy aqidalarga zid o‘laroq, mutafakkir nazarida inson eng oliy kamolot bo‘lib, “aql-idrok ziyosiga ega, o‘zi uchun zarur bo‘lgan hamma narsani yaratishga qodir borliqdir.” Xullas, Abu Nasr al-Forobiy insonning halol mehnat qilishi va kasb-hunar egallashi tufayli aql-zakovati, qobiliyati, qudrati oshib borishiga ishonadi. Bu bilan u mehnatsevarlik o‘z kasbini ardoqlashdek fazilatlarni g‘oyatda qadrlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. «Milliy pedagogik texnologiyani ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbig’i va uni yoshlar intellektual salohiyatini yuksaltirishdagi o‘rni» Mamarejab Tojiyev, Bo‘ri Ziyomuhammadov Toshkent «Mumtoz so‘z» 2010 yil.